

Effectieve behandeling van morfosyntaxis bij kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma MSc
Anouk Bruggink

Simea congres 2015

KENNISCENTRUM
INNOVATIE VAN ZORVERLENING
gerda.bruinsma@hu.nl

LECTORAAT LOGOPEDIE

Morfosyntaxis

- **Syntaxis:**
Zinsbouw van een taal:
  - Woorden in groepen samenvoegen
  - Woorden/groepen woorden samenvoegen tot zinnen
  - Samenvoegen gebeurt volgens syntactische regels (Schaerlaekens, 2008)
- **Morfologie:**
Vormveranderingen binnen woorden, zoals:
  - Vervoegingen van werkwoorden
  - Verbuigingen van zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden (Haeseryn et al., 1997)

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Problemen in morfosyntaxis

- Kinderen met morfosyntactische problemen:
  - te weinig woorden in een zin
  - foutieve woordvolgorde
  - verkeerde functiewoorden
  - verbuigingen en vervoegingen niet correct

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Thijs (4;9 jaar)

Logopedist

waarom moet ik nieuwe kopen?

nou, dan zit je toch op die

ik hoef geen nieuwe stoelen te kopen hoor, ik heb er genoeg

Thijs

die moet je weer nieuw kopen

de stoel asse die beetje laag is dan kan ik nooit meer die stoel zitten

nou en?

dan moet je weer kopen

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Morfosyntactische problemen bij kleuters met S-TOS

Taalniveau: differentiatiefase

- Langzaam doorlopen van fasen
  - Van meerwoorduitingen naar zinnen
  - Van enkelvoudige zinnen naar samengestelde zinnen
- Kenmerken S-TOS:
  - Weglaten verplichte zinsdelen
  - Problemen met werkwoordvervoeging (De Jong, 1999)

'heb ik gevonden'   'hij drink melk'

'wil niet slapen'

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Behandeling nodig?

- Opdracht 1: vertel het verhaal in enkelvoudige zinnen en laat in elke zin het onderwerp weg.
- Opdracht 2: vertel het verhaal in enkelvoudige zinnen en laat in elke zin het lijdend voorwerp weg.

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Onderzoek naar effectiviteit logopedie bij kleuters met een cluster 2-indicatie

Gebruikelijke logopedie → CTT morfosyntaxis volgens protocol → Gebruikelijke logopedie

Gebruikelijke logopedie → Gebruikelijke logopedie, gericht op morfosyntaxis → Gebruikelijke logopedie

Auris
Klinische Auris Group

Utrecht Universiteit

Behandeling morfosyntaxis

- Uitgangspunt van den Dungen, 2007
- Praktische uitwerking Rodenburg-van Wee, Koopman en de Wit, 2013

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Communicatieve taaltherapie

- Interactie: prettige interactie
- Functioneel: taal uitlokken in situaties waarin het kind er wat aan heeft
- Doelgericht: gericht op een van te voren bepaald, specifiek doel

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Therapie morfosyntaxis

Morfosyntaxis combineren met betekenisvolle inhoud

- Modellen, recasten, expanderen van taalvorm in een betekenisvolle setting
- Herkenning & begrip
- Productie vorm in betekenisvolle setting

Betekenisvol:

- Gebruik maken van concreet materiaal
- Spelen, rollenspel en scripts

Hulpwerkwoord + voltooid deelwoord:
*'Er is een dief in mijn winkel **geweest***
*'Die **heeft** heel veel dingen **gestolen***
*'Hij **heeft** appelmoes **gestolen***
*'Hij **heeft** een blik tomaten **gestolen***
*'Wat **heeft** hij nog meer **gestolen**?'*

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Is behandeling van morfosyntaxis bij kleuters met S-TOS effectief?

- Systematic review
- Review (vergelijk Ebbels, 2014)
- Critically Apraised Topic (CAT)

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Critically apraised topic (CAT)

Systematische zoektocht

- Zoektermen:
  - Language development disorder
  - Language therapy
  - Grammar, grammatical, syntax, morphology
  - Preschool (2-5 jaar)
  - Vanaf 2004
- Databases:
  - Cinahl, Medline, Academic search premier, Communication and mass media (LUCAS)
  - PsycINFO.

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Resultaten

23 artikelen

Design	Niveau	#
Systematic review (SR)	1A	2
RCT	1B	6
SR Cohort Studies	2A	1
Cohort Studies	2B	9
SR Case Control Studies	3A	0
Case Control Studies	3B	0
Case Series/Case Reports	4	5
Editorial, Expert Opinion	5	0

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Resultaten

Divers

- Selectiecriteria proefpersonen
- Therapie
  - vorm
  - doelen
  - methode
  - hoeveelheid
  - periode
  - frequentie
- Uitkomstmaten

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

CAT

- Best evidence:

Design	Niveau	Auteurs en jaar
Systematic review	1A	1. Law, Garret, Nye, 2004 2. Nelson, Nygren, Walker, 2006
RCT	1B	1. Fricke, Bowyer-Crane, Haley, Hulme, Snowling, 2013 2. Washington, Warr-Leeper, Thomas-Stonell, 2011

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Beoordeling validiteit studies

Washington et al., 2011

Item	+	-	?
1. Was de toewijzing van de interventie aan de patiënten gerandomiseerd?	+		
2. Degene die patiënten insluit hoort niet op de hoogte te zijn van de randomisatievolgorde. Was dat hier het geval?	+		
3. Waren de patiënten en de behandelaars geblindeerd voor de behandeling?			?
4. Waren de effectbeoordelaars geblindeerd voor de behandeling?	+		
5. Waren de groepen aan het begin van de trial vergelijkbaar?	+		
Indien nee: is hiervoor in de analyses gecorrigeerd?			
6. Is van een voldoende proportie van alle ingesloten patiënten een volledige follow-up beschikbaar?	+		
Indien nee: selectieve loss-to-follow-up voldoende uitgesloten?			
7. Zijn alle ingesloten patiënten geanalyseerd in de groep waarin ze waren gerandomiseerd?	+		
8. Zijn de groepen, afgezien van de interventie, gelijk behandeld?	+		
9. Is selectieve publicatie van resultaten voldoende uitgesloten?	+		
10. Is ongewenste invloed van sponsors voldoende uitgesloten?	+		

Law, Garrett & Nye, 2004

Meta-analyse

- 5 studies gericht op morfosyntaxis (expressief)
- Geen significant effect
- Wel significant effect bij weglaten 1 studie:
  - proefpersonen met receptief-expressieve TOS
  - therapie korter dan 8 weken
- Geen verschil tussen directe en indirecte therapie
- Leeftijd proefpersonen bij meeste studies < 4 jaar
- Uitkomstmaten:
  - Totaal aantal uitingen in sample
  - Gemiddelde uitingenslengte
  - Rapportage door ouders over complexiteit zinnen
  - Algemene syntaxmaten

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Nelson, Nygren, Walker, 2006

Systematic review

Leeftijd 3 – 5 jaar:

- 5 studies rapporteren significant effect taaltherapie
  - 2 daarvan hebben uitkomstmaten die betrekking hebben op morfosyntaxis:
    - toename aantal correcte uitingen
    - toename van grammaticale vormen
- 2 studies rapporteren geen effect taaltherapie
  - 1 daarvan heeft uitkomstmaten die betrekking hebben op morfosyntaxis:
    - Syntactische complexiteit

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS

Gerda Bruinsma

Fricke, Bowyer-Crane, Haley, Hulme, Snowling, 2013 - RCT

Proefpersonen	Gemiddelde leeftijd 4;0 jaar Laagste kernscore CELF preschool (180 kinderen van de 518 op 15 peuterspeelzalen)
Aantal	Interventiegroep n = 90 Controlegroep n = 90
Interventie	<ul style="list-style-type: none"> Taaltherapie gericht op woordenschat, vertellen, fonologisch bewustzijn Gegeven door onderwijsassistenten. Duur: 30 weken <ul style="list-style-type: none"> 10 weken 3 x 15-min/week in groepje van 2-4 kinderen 20 weken 3 x 30-min/week in groepje + 2 x 15 min/per week individueel
Controle	Geen interventie
Uitkomsten	Effect op algemene taalmaten, ook op subtests voor grammatica (o.a. Renfrew Actieplaten test, grammaticale correctheid)

Fricke, Bowyer-Crane, Haley, Hulme, Snowling, 2013

• Klinisch relevant?

	Interventiegroep versus peer comparison group	Controlegroep versus peer comparison group
Renfrew APT Grammatica na afloop interventie	Geen significant verschil	Significant verschil

Peer comparison group:
gematched op geslacht en geboortedatum (n = 82)

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl   Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS   Gerda Bruinsma

Washington, Warr-Leeper, Thomas-Stonell, 2011 - RCT

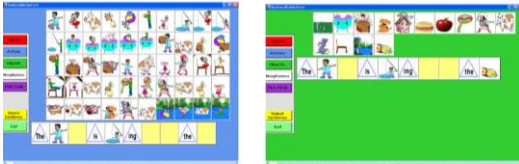
Proefpersonen	Receptieve taalscores tussen 85 – 115 Expressieve taalscores ≤ percentiel 10 Eentalig, nonverbaal IQ ≥ 85, geen gehoorverlies, afgelopen jaar geen middenoorontsteking, geen pervasieve ontwikkelingsstoornis, geen neurologische stoornis Leeftijd tussen 3;0 en 5;11 jaar
Aantal	Interventie 1: n = 11 Interventie 2: n = 11 Controle: n = 12
Interventie	Interventie 1: My sentence builder Interventie 2: Conventional language stimulation procedures Duur: 10 weken 1 x 20-minuten per week
Controle	Geen therapie
Uitkomsten	Effect voor interventie 1 en 2 op taaltest en in spontane taal Geen verschil tussen beide interventies

Washington, Warr-Leeper, Thomas-Stonell, 2011

Klinisch relevant?

	Niet-computergroep (n = 11)	Computer-groep (n = 11)	Controlegroep (n = 12)
SPELT-P percentielscores > 10 Direct na interventie	11	8	2
SPELT-P Percentielscores > 1 3 maanden na interventie	6	8	0
DSS percentielscore > 10 Direct na interventie	2	7	0
DSS percentielscore > 10 3 maanden na interventie	4	9	0

My sentence builder

Verb- Action Selection Screen   **Object- Recipient Selection Screen**

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl   Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS   Gerda Bruinsma

Samenvattend

- Behandeling van morfosyntaxis bij kleuters met S-TOS is effectief:
  - Krachtig bewijs voor expressieve TOS
  - Minder krachtig bewijs voor receptief-expressieve TOS
- Er zijn meerdere wegen die naar Rome leiden
- Gebruik van computer is een mogelijkheid voor kinderen met expressieve stoornis. Lijkt geen meerwaarde te hebben voor effectiviteit.
- Communicatieve taaltherapie zou effectief kunnen zijn.

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl   Effectieve behandeling van kleuters met S-TOS   Gerda Bruinsma

Spontane taal

- Gouden standaard voor diagnostiek
- Basis voor opstellen behandelplan

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters
met S-TOS

Gerda Bruinsma

Spontane taal

Voorbeelden doelen syntaxis en morfologie Van den Dungen:

- Het kind gebruikt volledige mededelende zinnen van drie zinsdelen
- Het kind gebruikt ja/nee vragen (inversievragen)
- Kind gebruikt bijwoordelijke bijzinnen met 'als', 'als...dan', 'toen' en 'omdat'
- Het kind plaatst een persoonsvorm op de eerste of tweede positie van de zin

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters
met S-TOS

Gerda Bruinsma

Spontane taal

Bekijk per uiting:

- twee-/meerwoorduiting of zin
- hoeveel zinsdelen
- worden verplichte zinsdelen weggelaten
- gebruikt het kind woordgroepen
- werkwoordgebruik (vervoegd hulpwerkwoord of zelfstandig werkwoord)
- complexiteit, o.a. samengestelde zinnen
- vraagzinnen

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters
met S-TOS

Gerda Bruinsma

Bedankt voor jullie aandacht!

Kenniscentrum/
Innovatie van zorgverlening
www.kenniscentrumvz.hu.nl

Effectieve behandeling van kleuters
met S-TOS

Gerda Bruinsma